

Drugi dio

OSMA KRAJIŠKA BRIGADA U ČETVRTOJ NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI

Na položaje 8. krajiške brigade, od Bosanskog Novog i Dvora na Uni neprijatelj nije napadao, iako je štab 4. udarne divizije to očekivao. U to vrijeme, međutim, u prvim fazama borbe, na pravcu Sanski Most - Bosanska Krupa najveći teret, do povratka 2. i 5. brigade, podnijela je 6. krajiška brigada. Na ovom pravcu neprijatelj je sa svojom 717. divizijom⁴³ uporno nastojao da se probije do Bosanske Krupe, odnosno sela Gudavca. Prema izvještaju štab 4. krajiške divizije od 19. januara 1943. ove neprijateljske snage stigle su iz Srbije preko Bosanske Gradiške.⁴⁴ Tada je 6. krajiškoj brigadi bilo naređeno da najupornijom borbom spriječi prodor neprijatelja u Lušci Palanku i stvori vrijeme za dolazak pojačanja, odnosno 2. i 5. brigade. Pri tome je trebalo da patrolama održava vezu sa 1. bataljonom 8. krajiške brigade na Novskoj planini.⁴⁵

Napadima i protivnapadima 6. brigade na Dedovači, Brajić Tavanu, Frajtovcima, u zajednici sa 3. bataljonom 1.

⁴³ 717. divizija imala je šest pješadijskih bataljona, jedan artiljerijski divizion, 2. planinsku ustaško-domobransku brigadu i jednu grupu tenkova - Zbornik IV/9 dok. 242.

⁴⁴ AVII, k. 407, br. reg. 4/2 I.

⁴⁵ Zbornik IV/9, dok. 115. Kao što je poznato, 2. i 5. krajiška brigada su, po naređenju od 8. 1. 1943. krenule na Karan, odnosno Kozaru pa se očekivao njihov povratak.

krajiške brigade, potpuno je razbijena 2. planinska ustaško-domobranska brigada.⁴⁶ Neprijatelj je, ubacujući nove snage, ipak uspio da se do 26. januara probije sjevernom kolonom 717. njemačke divizije do Frajto vaca i preko Skucanog Vakufa 28. januara uđe u selo Benakovac.⁴⁷ Ali, i pored toga, zahvaljujući otporu 6. i 2. brigade, kolone 717. njemačke divizije nisu uspjele da se probiju u rejon sela Gudavca, gdje je trebalo da sačekaju snage 369. vražje divizije iz Bosanske Krupe.⁴⁸

U međuvremenu su sa linije Petrinja - Glina - Karlovac prodirale 7. SS »Princ Eugen«⁴⁹ i 369. »vražja« divizija. Dijelovi 7. SS divizije stigli su 22. januara u rejon Šamarice, gdje su naišle na žestok otpor jedinice 8. divizije 1. hrvatskog korpusa. Osvajanje terena išlo je sporije nego što su Nijemci planirali. Ipak je zapadna grupa 7. SS divizije stigla 26. januara sa četiri bataljona i dvije baterije u blizinu Slunja, a njena istočna grupa kretala se ka jugu, prema Cetingradu i Kladuši. Izviđački bataljon 369. vražje divizije prodro je 29. januara preko Cazina ka Ostrošcu, a toga dana je 3. planinska ustaško-domobranska brigada izbila u zonu Panjak (k. 405) - Kalovac, svega oko 6 km sjeverno od Otoke. Istovremeno je zapadna grupa 7. SS divizija 29. januara oko 16 časova zauzela Bihać.⁵⁰

U takvoj situaciji jedinicama 8. krajiške brigade prema Dvoru na Uni i Bosanskom Novom preostalo je samo da se povuku ka jugu i što prije prijeđu cestu Sanski Most - Bosanska Krupa, odnosno da se preko rijeke Une prebace na njenu desnu obalu. Povlačenje, nije bilo rezultat borbi i pri-

⁴⁶ Zbornik IV/9, dok. 234

⁴⁷ AVII, k. 407, br. reg. 17/2. Neprijatelj je, uz pomoć avijacije, prinudio čete 6. brigade da napuste položaje oko Benakovca.

⁴⁸ Zbornik IV/9, dok. 241.

⁴⁹ 7. SS divizija »Princ Eugen« formirana je od ljudstva regrutovanog od njemačke manjine iz Banata, dok je komandni kadar bio iz Njemačke. Imala je osam bataljona i ostale prateće dijelove, a bila je podijeljena u dvije napadne grupe (kolone): zapadnu i istočnu, odnosno sjevernu i južnu. Zbornik IV/10, dok. 59.

⁵⁰ AVII, k. 3c/4, Zbornik IV/9, dok. 233, 234 i 239 i AVII, k. B. dok. 34/1 - Borba neposredno oko Bihaća i za Bihać trajala je oko 12 časova, a protiv jedinica SS vodili su je i slušaoci Oficirske škole Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije i Bihaćki područni bataljon.

tiska neprijatelja sa čela, nego njegovog izbijanja na bokove i leđa brigade.

Jedinice 2. bataljona povlačile su se iz zone sela Kotarani - selo Jamnica preko Gaja i Miladinovca (lijeva obala Une) prema selu Blatnoj, gdje su prešle na desnu obalu. Tu je 29. januara 1943. došlo i do prvog ozbiljnijeg sukoba sa 3. planinskom ustaško-domobranskom brigadom, koja je tog dana zaposjela k. 405 Panjak.⁵¹ Prethodno su bile samo manje provokacije neprijatelja oko Dvora na Uni - Grubića brdo.

Prvi i 4. bataljon i dalje su bili na sektoru Rujiška - Čađavica, a 3. bataljon koji se nalazio u Otoci, na položajima iznad ovoga mjesta, poslije manjih čarki sa prethodnicama 369. »vražje« divizije, prešao je 29. januara na desnu obalu rijeke Une u Bosansku Krupu. Prilikom prolaska kroz Bosansku Krupu, spalio je građu na stovarištu da ne bi neprijatelju pala u ruke, a zatim je zauzeo položaje na desnoj obali Une: Ostružnica - cesta Bosanska Krupa - Sanski Most, uz riječicu Krušnicu.⁵²

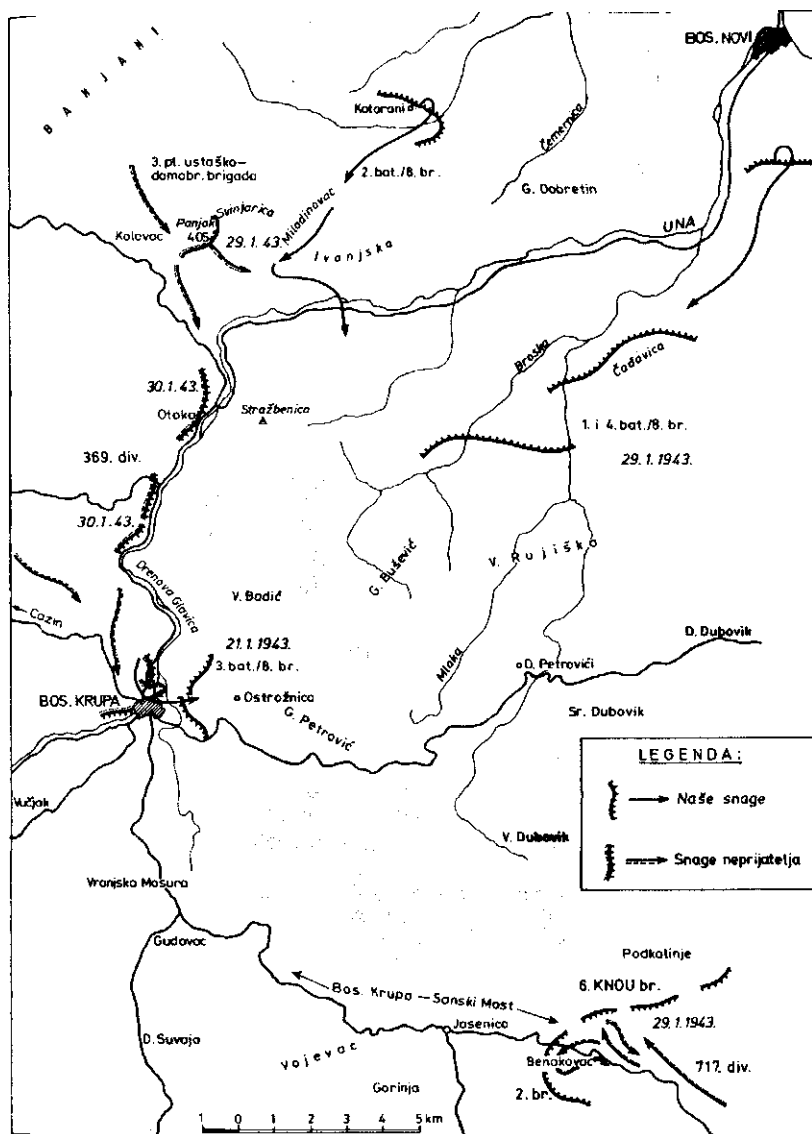
Prema izvještaju političkog komesara 4. krajiške divizije Milinka Kušića,⁵³ štabu 1. bosanskog korpusa od 29. januara 1943. u 13,45 časova »sve jedinice 8. brigade i Banijski NOP odred, jačine do 500 boraca«, prebacili su se po naredbi Vrhovnog štaba »na desnu stranu Une... « Potom je 8. krajiška brigada držala položaje »od Novske planine do iznad Otoke i Krupe, a Banijski odred, pod komandom štaba 8. brigade bio u Suvaji na odmoru... «⁵⁴

⁵¹ AVII, k. 776 A, br. reg. 2-1/1. Štab 4. krajiške divizije je u svom izvještaju naveo da su 28. januara 1943. snage 8. brigade vodile borbu sa neprijateljem koji je kretao iz Ivanjske i Bužima u jačini od četiri bojne, da je zarobljen jedan domobran i zaplijenjen jedan konj. Neprijatelj je povraćen na polazne položaje. Do ovog sukoba nije moglo doći 27. ili 28., već 29. januara 1943. godine, jer su se snage 3. planinske ustaško-domobranske brigade 29. januara našle u zoni Panjak - Ivanjska, a prethodnog dana one su u sastavu 369. vražje divizije tek bile izbile na komunikaciju Bužim - Otoka, oko 10 km sjeverozapadno od Ivanjske.

⁵² Zbornik IV/9, dok. 151.

⁵³ Oboleo od tifusa Kušić je pod visokom temperaturom, izvršio samoubistvo u martu 1943. (Zbornik IV/11, dok. 157).

⁵⁴ Zbornik IV/9, dok. 151. U to vrijeme, 29. januara 1943. godine, jedinice 6. krajiške brigade bile su raspoređene od sela Podvidače do ispod Podkalinja, a na njihovom desnom krilu, podvijaajući se jednim bataljonom između neprijateljskih snaga i Grmeča, raspoređene su jedinice 2. kra-

SKICA 1 - SITUACIJA 29. I 30. JANUARA 1943. NA POLOŽAJIMA PREMA 369. ODNOSNO 717. NJEMAČKOJ DIVIZIJI

Prelaskom jedinica 8. krajiške brigade sa Banijskim odredom na desnu obalu rijeke Une, brigada je ispala ispod neposredne komande Vrhovnog štaba, pod kojim je do tada bila.

Sutradan su snage 369. pešadijske »vražje« divizije očekujući prijelaz preko Une u pravcu Sanskog Mosta, bile raspoređene između Bosanske Krupe i Otoke, a 3. planinska ustaško-domobranska brigada ušla je u Bosansku Krupu. Mostovi su bili porušeni u Bihaću, Bosanskoj Krupi i Otoki. Ustaško-domobranska brigada pokušavala je da prijeđe Unu kod Bosanske Krupe i obezbijedi mostobran na desnoj obali, ali joj to nije uspjelo. Ta borba za mostobran između nje i četa 3. bataljona 8. brigade trajala je od 13. januara do 3. februara, što znači da još uvijek nije bilo došlo do spajanja jedinica 369. i 717. divizije koja je ostala prikovana oko Benakovca. Komunikacija između sela Benakovca i Bosanske Krupe još uvijek je bila u našim rukama i jedinice 8. brigade imale su još uvijek uslove da se bez borbe, prebace na sjeverne obronke Grmeča. One će to učiniti kasnije, ali će morati da se probijaju kroz vrlo čvrste položaje neprijatelja.⁵⁵

OSMU KRAJIŠKU BRIGADU NAPADA 369. »VRAŽJA« DIVIZIJA

Plan neprijatelja u nastavku operacija, odgovarao je prvobitno postavljenom operativnom planu njemačke komande i bio je vrlo jasan. Trebalo je dejstvom 7. SS »Princ Eu-

jiške brigade. Jedinice 5. krajiške brigade sa dva bataljona ostale su da drže položaje prema Ljubiji, sa zadatkom da kontrolišu rijeku Sanu i da se povezuju sa bataljonom 6. brigade na Novskoj planini.

⁵⁵ Zbornik IV/9, dok. 239 i na osnovu sjećanja učesnika iz 3. bataljona. Hamdija Omanović, tada komandant brigade, u svojim sjećanjima o ovim događajima piše u »Bihačkoj republici« da neprijatelj nije u tom dijelu uspio da preko rijeke (misli se kod Bosanske Krupe - I.Č.), sve dok druge njegove snage nisu iz pravca Bihaća izbile u visinu sela Veliki Radić. Međutim, prema neprijateljskim izvorima sa kojima je autor raspolagao, 7. SS divizija (a na nju se ovo moglo odnositi) imala je jasno određen pravac dejstva i nije imala zadatak da tako duboko na svoje lijevo krilo upućuje neke snage. Naprotiv, 369. vražja divizija je po prelasku Une, imala zadatak da neke snage uputi desno: Bosanska Krupa - Zapoljak. (AVII - k. 3c/5).

gen« i 369. divizije sa zapada, a 717. i 714. divizije sa istoka, uklještit i naše snage, nabaciti ih u Grmeč i ovdje ih, koristeći teške atomsferske uslove za naše slabo obuvane i odjevene borce, uništiti.

Odnos snaga je bio mnogo nepovoljniji za naše jedinice. Dotadašnji teren, kojim su nastupale snage 7. SS i 369. »vražje« divizije bio je relativno prohodan bez obzira na atomsferske prilike (zima, snijeg i magla). Ovo naročito važi za dio po izbijanju jedinica neprijatelja južno od komunikacije Otoka - Vrnograč - Velika Kladuša. Međutim, ubrzo su i za neprijatelja nastale veće teškoće. Pred njim je bio Grmeč, u zimsko vrijeme gotovo neprohodan, a upotreba motomehanizovanih jedinica van komunikacije Bihać - Bosanski Petrovac, ili Bosanska Krupa - Krnjeuša - Bosanski Petrovac (kroz Grmeč, inače vrlo slab put) bila je nemoguća. Sve ovo razumije se, pružalo je šanse našim jedinicama da lakše manevrišu i izbjegavaju udar jačih neprijateljskih jedinica koncentrisanih na jednom mjestu. Najveći problemi bili su odjeća i obuća. Problem ishrane pojavio se nekoliko dana kasnije, duboko u Grmeču.

Prodirući od Bihaća prema jugoistoku jedinice 7. SS divizije dostigle su 31. januara liniju: Bijelo Brdo - Tihotina - Volarica - Grabež (6-7 km jugoistočno i istočno od Bihaća), potiskujući jedinice 7. udarne divizije. Narednih dana zaobišle su preko Hrgara (šumom i seoskim putem) jedinice 7. divizije koje su se morale povući i primiti borbu u selu Lipi i Vrtaču.⁵⁶

Na ostalim položajima: Novska planina - Bosanska Krupa i Benakovac, između 31. januara i 3. februara nije bilo znatnijih promjena. Jedinice 2. krajiške brigade nisu dozvolile prodor 717. diviziji prema Gudavcu, a 8. brigada je onemogućila prolaz jedinica 369. divizije preko rijeke Une.⁵⁷

Prema naredenju štaba 4. divizije od 1. februara, 2. krajiška brigada je i dalje blokirala neprijateljsku grupu u selu

⁵⁶ Zbornik IV/9, dok. 244. i AVII, k. 766, br. reg. 2/7.

⁵⁷ Snagama 369. divizije se veoma žurilo. Umjesto da uspostavi dodir sa 717. divizijom u selu Gudavcu, ona je morala hitno da pomogne deblokiranje 737. puka, koji su oko Benakovca opkolile jedinice 2. i 5. krajiške brigade. (Zbornik IV/9, dok. 244).

Benakovcu; 6. je imala da zatvori pravce od Stare Rijeke, Starog Majdana i Sanskog Mosta; 5. da blokira i zatvara pravce od Bosanskog Novog, s tim da sa jednim bataljonom preuzme sektor bataljona 8. brigade na Novskoj planini.

Prema tom naređenju 8. krajiška brigada je trebalo da sa jednim bataljonom kontroliše teren od Donjih Rakana - Otoke do iznad Bosanske Krupe, sa dva bataljona da zatvara pravce od Bosanske Krupe i Bihaća prema Malom Radiću, Vranjskoj Mosuri i Gornjim Petrovićima i »posebno vodi računa o Gudavcu kao taktičkoj tački za otpor... « Veza desno je održavana sa 5. brigadom na Novskoj planini, a lijevo sa jedinicama 7. udarne divizije.⁵⁸

U vezi sa ovim naređenjem štaba 4. krajiške divizije vrijedi pomenuti:

- da je štab divizije očekivao napad 7. SS divizije iz pravca Bihaća. Međutim, do njega nije došlo niti je ta divizija svoje jedinice upućivala prema Malom Radiću i Vranjskoj Mosuri;

- da se dva bataljona 8. krajiške brigade, koje je trebalo da zatvore pravac prema Radiću, Vranjskoj Mosuri, nisu tu nalazila, već se samo 3. bataljon nalazio oko Bosanske Krupe, a sve ostale snage bile su sjevernije od komunikacije Bosanska Krupa - Sanski Most;

- da održavanje veze, lijevo, sa 7. divizijom nije bilo moguće zbog suviše velikog međuprostora, a i Grmeč je dijelio položaje ovih snaga, i

- najzad, nameće se pitanje da li je bilo neophodno u toj mjeri držati razvučene snage, ako su između 20. januara i 12. februara već dovoljno bili ispoljeni pravci glavnih udara neprijatelja, bar u prvoj fazi borbenih dejstava. Sigurno je da je još uvijek očekivan napad od Bosanskog Novog ili iz pravca Prijedora i Ljubije.⁵⁹

Ono što treba posebno istaći jeste da je *ispred 8. krajiške brigade bila kompletna 369. »vražja« divizija, jer drugih naših jedinica, na desnoj obali rijeke Une, na položajima Otoka - Bosanska Krupa - nije bilo. Iza njenih leđa, na svega ne-*

⁵⁸ AVII, k. 407, br. reg. 9/1.

⁵⁹ Zbornik IV/9, dok. 115.

koliko kilometara, nalazile su se snage 717. njemačke divizije,^m Ovakva situacija u kojoj se našla tek formirana brigada, čiji su borci bili pretežno slabo odjeveni i obuveni, a uz sve to i u veoma lošim vremenskim uslovima, zahtjevala je i poseban način borbe sa brojno nadmoćnijim i tehnički opremljenijim neprijateljem. Taktika borbe mogla je biti isključivo partizanska: zasjede, napadi na pobočnice i komore neprijatelja, zabacivanje za leđa, izvlačenje iz nepovoljnih situacija da bi se ponovo napalo najpovoljnije mjesto itd. Ovo je zahtjevalo izvandredne napore i odricanja, što je brigada uspjela kasnije da izdrži.

SITUACIJA KOD 8. KRAJIŠKE BRIGADE IZMEĐU 3. I 6. FEBRUARA 1943.

Poslije nekoliko dana borbi sa jedinicama 8. brigade za mostobran, snage 369. »vražje« divizije prešle su 3. februara preko rijeke Une kod Bosanske Krupe. Potom su svoje glavnine uputile prema selu Benakovcu u susret 717. njemačkoj diviziji, a dio njenih snaga krenuo je desno prema Malom Radiću, odnosno Gornjim Petrovićima lijevo.

Sutradan su 3. bataljon 8. brigade koji se povlačio prema Gornjim Petrovićima i dvije čete 1. bataljona 8. brigade, koje su se povlačile od Velike Rujiške izvršili napad na neprijatelja u Gornjim Petrovićima. Međutim, ni posle četiri i po časa borbe, koja je počela u 23 časa, nisu uspjeli da otjeraju neprijatelja, koji je inače imao prilične gubitke.⁶¹ Tom prilikom poginuo je Pero Mandić, rodnom iz sela Lipe,⁶² a tri borca su ranjena.

⁶⁰ U Zborniku IV/9, dok. 239, zapisano je: »Na liniji Bihać - Otoka, nalazile su se 16. brigada 7. NOU divizije i 8. krajiška brigada 4. NOU divizije.« Međutim, preciznije rečeno, prelaskom na desnu obalu r. Une na liniji Otoka - B. Krupa nalazila se samo 8. krajiška brigada i pred njom 369. vražja divizija. Dalje na jug, u rejonu Bihaća bile su snage 7. divizije u čijem je sastavu i 16. brigada, a pred ovom našom divizijom nalazila se 7. SS »Princ Eugen« divizija.

⁶¹ AVII, k. 772, br. reg. 1/1-1. U izvještaju se pogrešno pominje 4. četa 1. bataljona. Ova četa, međutim, nije postojala.

⁶² Institut za radnički pokret Bosne i Hercegovine br. reg. 12/521. (dalje: IRP-BiH).

Poslije ove borbe, 3. bataljon je krenuo južno, pa se 1. četa (komandir Nikola Vujinović, zamjenik komandira Dane Blanuša, politički komesar Izudin Čaušević i zamjenik političkog komesara Luka Grbić), sa komandantom bataljona Danom Agbabom zabacila neprijatelju za leđa u selu Mali Radić, dok su ostale jedinice bataljona krenule prema Vranjskoj Mosuri i Suvaji. Dvije čete 1. bataljona poslije napada na neprijatelja kod sela Gornjih Petrovića, uspjele su 5. februara da se prebace preko ceste Bosanska Krupa - Sanski Most između sela Jasenice i Suvaje.⁶³

Narednih dana 3. bataljon je nastavio borbe južno od ceste Bosanska Krupa - Sanski Most oko Malog Radića, Vranjske Mosure i Suvaje. U izvještaju štaba 4. krajiške divizije od 17. februara kaže se daje četa koja se zabacila neprijatelju za leđa u selo Mali Radić (govori se o 1. četi 1. bataljona, što je pogrešno - radi se o 1. četi 3. bataljona) vodila žestoku borbu sa neprijateljskim pobočnicama čitav dan. »... Samo jedan puškomitraljez«, rečeno je u ovom izvještaju, »... Dane Blanuša, komandir čete (bio je zamjenik komandira 1. čete 3. bataljona - I.Č.) ubio je u dvorištu Miloša Mandića šest njemačkih vojnika.⁶⁴

Tako su se 5. februara južno od komunikacije Bosanska Krupa - Sanski Most na obroncima Grmeča, našli 3. bataljon i dvije čete 1. bataljona. Međutim, četa 1. bataljona čiji je komandir bio Stevan Blanuša, politički komesar Mišo Puhača, zamjenik komandira Milan Jeličić i zamjenik političkog komesara Nikola Dotlić, ostala je izolovana i otkočena sjeverno od komunikacije (tamo su bili još i 2. i 4. bataljon). Nije imala vezu sa ostalim jedinicama ovog bataljona, ni sa štabom bataljona. Tu se nalazio zamjenik komesara bataljo-

⁶³ Prema sjećanju učesnika u ovim borbama istakli su se Jovica Popović, komandir 2. voda 1. čete, zatim Božo Glušica, komandir odjeljenja u ovoj četi, mladi borci - Jahija Delić i Tomo Delijić i Arif Mušić, puškomitraljezac.

⁶⁴ AVII - k. 775, br. reg. 1/1. - Kad smo stigli u Mali Radić, sjećam se, selo je bilo pusto. Narod je već bio izbjegao u Grmeč, a mi smo povremeno izlazili na Obijaj k. 533 i osmatrali neprijatelja. Planirali smo dalji rad. Hladnokrvnost komandanta bataljona Dane Agbabe snažno je dijelovala na moral ljudi, tim prije što je on iz ovog sela i što je odlično poznavao ove krajeve.

na Radoman Jakić, ali je i sa njim veza bila prekinuta. Ova četa je 6. februara krenula sama preko Rašča i Dubovika prema selu Jasenicama i Gorinju. Poslije proboja preko ceste zauzela je položaj uz šumu, južno od sela Gorinja. Međutim, nju su iznenadile pobočnice 369. divizije, koje su prošle kroz šumu i napale je s leđa. Došlo je do mučne i veoma kritične situacije. Neprijatelj je zarobio dvadesetak naših mladih i neiskusnih boraca. Izvršen je protivjuriš, pa su neki borci oslobođeni.⁶⁵ Zahvaljujući snalažljivosti i hrabrosti starijih i iskusnijih boraca, četa je ipak spasena i mogla je da se priključi svom bataljonu.⁶⁶

Jedinice 2. i 4. bataljona povlačile su se 6. februara 1943. preko Pučenika i Vojevca ka Grmeču, odnosno (4. bataljon) preko sela Jasenice prema Risovcu.

Proboj naših jedinica preko komunikacije bio je uspješan, iako je prvi izvršen danju. U svim borbama neprijatelj je imao prilične gubitke, jer su naši jurišali na komoru, koja je išla bez osiguranja. Imali smo 4 poginula i 6 ranjenih.⁶⁷

Izbjegavajući frontalnu borbu - jer za to nije bilo ni snage, ni svrhe, jedinice 8. krajiške brigade postavljale su neprijatelju zasjede i tukle ga u pokretu. Upravo su tako postupile dvije čete 3. bataljona, koje su na partizanski način vodile žestoke borbe na Vranjskoj Mosuri i Suvaji. Tada su pojedini vodovi i desetine nanosile neprijatelju teške gubitke, tako da je za dva dana imao preko 50 poginulih i mnogo ranjenih - kaže se u izvještaju štaba 8. brigade. Nakon ovih uspješnih borbi oko Vranjske Mosure i Suvaje čete su se morale povući prema Suvajskom Medugorju i Risovoj gredi,

⁶⁵ Sjećajući se ovih događaja Mišo Puhača kaže: »... Kad je neprijatelj prodro cestom i spojio se bili smo otsječeni. Kad smo to saznali samoinicijativno smo odlučili da se probijemo u Grmeč. Slučajno smo se sastali sa 3. bataljonom 5. krajiške brigade i zajedno sa njima probjali... U Gorinju je neprijatelj došao s leđa iz šume. Četa gotovo da se raspe. Ipak, ono što nas je ostalo, još uvijek bez ikakve veze bilo s kim od naših, » krenuli smo prema Lastvama i spojili se sa bataljonom...

Naši su se borci kod Gorinja sa Njemcima borili prsa u prsa, potpuno smo se izmješali - sjeća se Puhača. Tad je ubijeno 10-15 Njemaca.«

⁶⁶ Veliku pribranost i hrabrost, kada je četa napadnuta s leđa pokazali su: Stevan Blanuša, Mišo Puhača, Nikola Dotlić, Đuro Prošić, Krljić Kaja, Gojko Rokvić, Bubulj Milan, Mirko Beslač, Stevan Zorić i Trtica Branko.

⁶⁷ AVII, k. 775, br. reg. 1/3.

zadržavajući prodor dijelova 369. njemačke divizije prema Lastvama.⁶⁸

U ovim borbama između 3. i 6. februara 1943. istakli su se Branko Mladenović, puškomitraljezac 1. bataljona, Stevo Vujinović, zamjenik političkog komesara čete u 3. bataljonu, Halil Kozlića, desetar u 2. bataljonu, Ilija Uzelac, puškomitraljezac u 4. bataljonu, Dušan Stupar, puškomitraljezac u istom bataljonu, Ilija Zorić, desetar bombaške desetine 3. bataljona, Milan Grahovac, puškomitraljezac u istom bataljonu.⁶⁹ Ovima treba dodati i drugaricu Lešić Radojku, koja je nekoliko dana kasnije razbila kundak puške o glavu njemačkog vojnika.⁷⁰

S obzirom na razvoj situacije između 1. i 5. februara koja se svakog časa mijenjala i odnos snaga u korist neprijatelja, kao i očigledne najmere i upornost neprijatelja, štab 4. krajiške divizije je 5. februara izdao novo naređenje svojim jedinicama.⁷¹

Osma krajiška brigada je dobila zadatak da se skoncentriše u Risovcu, da sredi svoje jedinice i zauzme položaje između sela Lastve, Krnjeuše i Vrtače sa zadatkom da spriječi spajanje neprijateljskih kolona koje nadiru od Bihaća i od Suvaje (preko Risovca). Veza sa 2. krajiškom brigadom u Risovcu, a sa 7. udarnom divizijom u Krnjeuši.⁷²

⁶⁸ U izvještaju štaba 8. brigade od 17. februara 1943. govori se da su 1. i 2. četa 1. bataljona vodile borbe na Vranjskoj Mosuri i Suvaji i to 2. februara 1943. Što se datuma tiče sigurno je greška. Jer su ove čete vodile borbu zajedno sa 3. bataljonom oko Gornjih Petrovića 3. februara, a zatim su krenule preko ceste. Može se samo raditi o četama 3. bataljona. Ovo ne isključuje i čete 1. bataljona u kasnijim borbama oko s. Suvaje, ali ne i oko Vranske Mosure, jer bi se inače prelaskom ceste, vraćale na sjever. A za to nije bilo potrebe.

⁶⁹ AVII, k. 775. reg. br. 10-4. U podacima štaba 8. brigade koji su upućeni štabu 4. divizije stoji: Halil Kozlića je poginuo na Otoci 6. 11. 1943. Bio je rodom iz Kulen Vakufa; Zorić Ilija, rodom iz Lipe, poginuo kod Prijedora krajem 1943. Stupan Dušan, umro 1976. kao vazduhoplovni major.

⁷⁰ Radojka Lešić, rodom je iz sela Osredka, a poginula je aprila 1943. kod Malog Radića - na Obijaju.

⁷¹ Dva dana prije, 3. februara 1943. Radio-Zagreb je objavio vijest o kapitulaciji 6. nemačke armije kod Staljingrada.

⁷² AVII, k. 766, br. reg. 2/7.

Ovim naredjenjem 2. brigada je dobila zadatak da pojačana Banijskim NOP odredom, koji je prešao pod njenu komandu, zatvori pravac Suvaja - Krnjeuša (dva bataljona) i prolaz šumskom cestom Jasenica - Barake (druga dva bataljona); 5. brigada da zauzme položaje ispod Grmeča od ceste Jasenica - Barake paralelno sa komunikacijom Bosanska Krupa - Sanski Most, a 6. krajiška brigada da glavne snage rasporedi preko Skucanog Vakufa do Starog Majdana sa zadatkom da napada neprijatelja koji se kreće od Sanskog Mosta prema Majkić Japri i Grmeču ili obratno.

U naredjenju između ostalog je pisalo:

»... Iz dosadašnjeg iskustva borbe u ovoj ofanzivi, Njemce treba napadati u pokretu, sa dobrim zasjedama i na bliskim odstojanjima... Brojno stanje jedinica u ovoj ofanzivi mora porasti, a ne opasti, tako da ćete broje 100-150 boraca. Pojačati disciplinu, držati jedinice u rukama...«

Ovo naredenje štaba 4. divizije, po svoj prilici, nije stiglo do 8. krajiške brigade. O tome nema dokumenta, ali prema onome što je zapisao njen komandant Hamdija Omanović, brigada se pod Grmečom našla izolovana, bez veze sa pretpostavljenom komandom. Poslije dužeg traganja uspostavljena je veza sa štabom 2. krajiške brigade i dogovoreno da se krene pravcem Lastve - Janjila - Bravski Vaganac - Drinić - Ošarelj - Drvar, pretpostavljajući da je u tom pravcu štab 1. bosanskog korpusa.⁷³

ZLOČINI I PLJAČKE NEPRIJATELJA NA PRIVREMENO OKUPIRANOJ TERITORIJI U JANUARU-FEBRUARU 1943.

U međuvremenu je nastavljena organizovana evakuacija naroda i životnih namirnica iz Podgrmeča pod veoma teškim borbenim i atmosferskim uslovima, što je zahtevalo izvanredne napore i odricanja. U svom izvještaju Vrhovnom štabu NOV i POJ od 4. februara 1943, komanda Podgrmečkog vojnog područja je javljala:

⁷³ Hamdija Omanović »Bihaćka republika« na str. 694.

»... U ovoj brzini nije moguće izvući veće količine žita, jer su i putevi porušeni... Narod je ispočetka slabo primio naš poziv na evakuaciju, ali je iz zločina u Majkić Japri povukao pouke na koje smo ga upozorili. Danas se žito brže izvlači i sakriva i daje se vojsci sve što treba... Neprijatelj je palio i ubijao - kaže se dalje u izvještaju - za sobom je poveo čitavu bojnu pljačkaša (500) za izvlačenje plijena.⁷⁴

Treba još jednom reći da pljačke neprijatelja, praćene ubistvima nedužnih, nisu bile slučajne, pojedinačne i neorganizovane. Ovo se uklapa u rješavanje akutnog problema ishrane njemačke vojske i vojske NDH.⁷⁵ Postojali su posebno određeni centralni organi i punktovi na okupiranoj teritoriji koji su se starali o tome, kao i rejoni za deponije i magacini za žito. Unaprijed je određena klasifikacija opljačkane stoke i pravci transporta.

U toku januara i februara 1943. neprijatelj je na terenu Podgrmeča opljačkao ili uništio: 2.154 goveda, 1.388 konja, 4.426 ovaca, 1.963 svinje, 10.600 kokošiju, 36 vagona kukuruza, 8 vagona pšenice, 8 vagona pasulja, 18 vagona krompira, 2 vagona masti, 3 suvog mesa, 45 stočne hrane, 5 vagona rakije, a spalio je 1.142 kuće i 1.134 pojate. Pobio je pritom 3.370 ljudi (mahom starijih), žena i djece, nasilno odveo 1.229 i živih spalio 229. To je bio nepotpun bilans zločina za nepuna dva mjeseca.⁷⁶

ZADNJA BORBA SA JEDINICAMA 369. »VRAŽJE« DIVIZIJE NA LASTVAMA U GRMEČU

Brigada se najzad, 6. februara 1943. prvi put poslije svog formiranja sakupila u Lastvama (oko 18 km od Bosanskog Petrovca). Drugi bataljon još nije bio stigao, jer je tog dana vršio proboj preko komunikacije Bosanska Krupa - Sanski Most. Kratak predah iskorišćen je da se sa komandnim sastavom proanaliziraju dotadašnja iskustva iz borbi i da se iz-

⁷⁴ Zbornik IV/10, dok. 26.

⁷⁵ Sve veća unutrašnja nestabilnost NDH, direktno je uticala i na njenu ekonomiju, koja je bila karakteristična po potpunoj dezorganizaciji. Najveću teškoću predstavljala je ishrana. (Državni arhiv SR Hrvatske - fond Sabora NDH, kutija 1). Manjak je trebalo nadoknaditi raznim mjerama, uključujući i pljačku.

⁷⁶ Zbornik IV/12, dok. 108.

vršiti preformiranje brigade, odnosno da se od raspoloživih jedinica formiraju tri bataljona.⁷⁷

Za vrijeme ovog predaha i sređivanja moralo se voditi računa i o budnosti. Mogućnost iznenađenja od izviđačkih dijelova neprijatelja bila je realna. Uostalom, saradnik naše brigade iz Bosanskog Novog javio je 3. februara da se čujemo noćnih iznenađenja, jer to »Švabe« rado praktikuju, a čas njihovog polaska se kasno saznaje.⁷⁸ Zbog toga se brigada izvukla iz sela u šumu i svud okolo isturila patrole. Borci su bili umorni, gladni i promrzli, ali nije bilo demoralizacije. Bolnica u Lastvama već je bila bombardovana.

Izviđački dijelovi i bočna osiguranja 369. divizije pojavili su se 7. februara oko 10 časova. Na to su 2. 3. i 4. bataljon zauzeli položaje, a između njih je ostavljena jedna staza da bi se neprijatelj dublje uvukao u šumu. Položaji naših boraca bili su pogodni i pregledni. Neprijatelj je stao. Naši su posmatrali njegovu komoru na jednom proplanku očekujući da neprijatelj krene dalje. Izgleda da su se ova njegova bočna obezbjeđenja uputila više pa jug i da su se suviše odvojila od glavnine jer su ubrzo dobila znak da se vrate. Više se nije smjelo čekati. Naređen je juriš. Prvi su krenuli borci 1. i 2. čete 2. bataljona (3. četa je bila u povlačenju prema s. Skakavcu), a odmah zatim i ostale jedinice. Njemicu su počeli da bježe. Mirko Babić, borac 1. čete 2. bataljona trčao je za jednim Njemcem, dok su borci 4. bataljona uhvatili jednog legionara koji je raketama svojim davao signale. Naterali su ga da to i dalje čini, ali prema jedinicama 369. legionarske divizije. Tako je neprijatelj pogrešno usmjerenim minobacačima tukao svoje. Borci 1. čete 3. bataljona, na čelu sa komandiriom 1. voda ove čete Dušanom Bogunovićem i Božom Glušicom, komandiriom odeljenja, jurili su za legionarima. Poginuo je Božo Glušica, hrabri bombaš i puškomitraljezac. Poginuo je i desetar prve desetine ove čete. Odmah ga je na toj dužnosti zamjenio Đuro Balaban, puškomitraljezac od formiranja brigade.⁷⁹

⁷⁷ aVII, k. 775, br. reg. 1/3.

⁷⁸ AVII, k. 767A, br. reg. 13-1.

⁷⁹ AVII, k. 775 - br. reg. 1/3 i lično sjećanje učesnika. Milan Bogunović, tada borac 1. čete 2. bataljona, sjeća se da je tog dana jedina hrana bila ono što su našli u rancima njemačkih vojnika. Meho Kutuzović, iako ranjen, odbio je da se vrati u previjalište, već je i dalje jurišao.

Štab 4. krajiške divizije izvjestio je da je 8. brigada vodila borbu kod bolnice u Lastvama, gdje je naše položaje bombardovalo 5 »štuka«, ali bez uspjeha. Ovom prilikom neprijatelj je imao 5 poginulih i 8 ranjenih, a naši 3 poginula i 1 ranjenog. Zaplijenjeno je: 1 teški mitraljez, 1 laki minobacač, 1 bataljonska apoteka, 12 pušaka, 20.000 metaka i 20 tovarnih konja sa raznim materijalom. Dva neprijateljska vojnika su zarobljena.⁸⁰ U ovoj borbi, kako je izvjestio štab brigade, istakao se 2. bataljon.⁸¹

 Borba na Lastvama 7. februara prekinula je borbeni kontakt 8. brigade sa 369. legionarskom divizijom, koja je * krećući se dalje na jug, prema selu Janjile, odnosno cesti Bosanski Petrovac - Ključ, došla u borbeni dodir sa 7. SS »Princ Eugen« divizijom. Kontakt sa ovom divizijom, nije se prekidao sve do Šatora.

Nastupajući od Bosanske Krupe 369. divizija je tačno izvršavala zadatak svoje pretpostavljene komande, iako je u borbama imala velike gubitke. Prema izvještaju tzv. grupe Bobbio komandi »Supersolde« kaže se da je 369. divizija imala do 5. februara 1943. 62 poginula, 169 ranjenih i 59 nestalih.⁸²

Put brigade od sela Lastve do Janjila, na komunikaciji Bosanski Petrovac - Ključ, bio je vrlo težak.⁸³ Borci su bili gladni, žedni i izmoreni marševima kroz dubok snijeg. Brigada se probijala teško, ali uporno. Nailazilo se na ostavljene ili bačene stvari naroda, koji se nešto ranije ovuda povlačio. Štab 4. krajiške divizije, govoreći o ovim prilikama u Grmeču, na jednom mjestu svog izvještaja, kaže:

⁸⁰ AVII, k. 775, br. reg. 1/3.

⁸¹ Isto.

⁸² Zbornik IV/10. dok. 199. Istog dana 7. februara 1943. ova divizija je imala gubitke i na Trovrhu, usred Grmeča. Samo jedan bataljon 2. krajiške brigade izvršio je protivjuriš na snage 270. puka ove divizije, i tom prilikom je poginulo 30 Njemaca, a mnogo ih je i ranjeno. Tom borbom onemogućen je napad Njemaca na leđa snagama 2. i 5. brigade, koje su se nalazile sjevernije, u Grmeču - (AVII, k. 766 A, br. reg. 12/1).

⁸³ Ovim pravcem, od sela Lastve nije se povlačio 1. bataljon. On je krenuo nešto zapadnije i izbio na komunikaciju Bosanski Petrovac - Bihać kod Medenog Polja. Odatavde je produžio za selo Kolunić.

»... Veliki snijeg i studen. Kretanje samo po prtini. Borba i marševi stalno traju. Teško je naročito zbog nespavanja i žeđi. Čitave kolone pate od halucinacija. Njemci i ustaše nemilosrdno gone i ubijaju civile. Veliki broj smrzanja. . . «

U međuvremenu je zapadna grupa 7. SS »Princ Eugen« divizije, nastupajući iz zone Medeno Polje, 9. februara stigla sa jednom kolonom do k. 813. Božića glavica, a sa drugom produžila prema selu Latinovići. Istočna kolona ove divizije tog dana je stigla na liniju: M. Omar (k. 1146) - Ogumača (k. 1164)⁸⁵ Na ovaj način snage 7. SS divizije našle su se za ledima 8. krajiške brigade koja se tog dana (9. februara) kretala iz sela Janjila prema cesti Petrovac - Ključ. Trebalo je što prije preći ovu komunikaciju i zauzeti položaje južno od Bosanskog Petrovca.⁸⁶

PRVA BORBA 8. KRAJIŠKE BRIGADE SA 7. SS »PRINC EUGEN« DIVIZIJOM

Dok se prethodnica brigade kretala iz Janjila prema Bravskom Vagancu, primjećeno je da i neprijatelj prilazi selu. Trebalo je djelovati brzo i energično, jer bi se bez nenadnog napada, brigada mogla naći u okruženju od neprijateljskih snaga uz cestu (koje su tada primjećene) i dijelova 7. SS divizije s leđa.

Zasjedu su postavili 2. bataljon 8. i 3. bataljon 5. krajiške brigade, koji se ovdje našao odvojen od svoje glavnine. Prikriveni nedaleko od ceste i između kuća, borci su spremno čekali znak za vatru i juriš. Naime, bez naređenja komandanta 2. bataljona 8. brigade Miloša Balaća vatra se na neprijatelja nije smjela otvarati. Kad je prišao na desetak me-

⁸⁴ AVII, k. 772, br. reg. 1/3-1.

⁸⁵ AVII, k. 17, br. reg. 1/2 - original na italijanskom jeziku.

⁸⁶ Dolaskom u Janjila, štab brigade nije znao gde se nalazi neprijatelj. Pitali su seljake - sjeća se Hamdija Omanović - a ni oni nisu znali. Prolazili su - kažu - i naši i Njemci.

tara do zasjede, Balać je prvi pucao iz pištolja, a potom su čete otvorile vatru i izvršile juriš.⁸⁷

U ovoj borbi prema izvještaju štaba 8. brigade - imali smo jednog poginulog i 4 ranjena, a Njemci su ostavili na bojištu oko 60 mrtvih. Zaplijenjeno je: jedan teški mitraljez, primopredajna stanica, 5 aparata za optičku signalizaciju, puškomitraljez, 2 sanduka sanitetskog materijala, 6 strojica, 3 pištolja, mnogo rezervnih dijelova za puškomitraljez, 4 dvogleda, 22 konja sa ratnom opremom i drugi materijal.⁸⁸

Prema izvještaju štaba brigade u borbi se naročito istakao komandant 2. bataljona 8. krajiške brigade Miloš Balać i Radojka Lešić koja je kundakom ubila SS-ovca i prebila karabin.⁸⁹

Uspješne borbe 8. krajiške brigade na Lastvama dva dana ranije i ova kod Bravskog Vaganca, mnogo su značile za podizanje morala, naročito mladih boraca, koji su se uvjerali da su i elitne njemačke jedinice ranjive i da Njemci znaju dobro da bježe pa da »zaborave« i svoje ranjene i mrtve saborce. Osim toga, pokazalo se da su iznenađenje i energičnost u napadu, bez kolebanja i oklijevanja, osnovni preduslovi za uspjehe. To su na sastancima komandi i konferencijama boraca, kad je došlo do prvog predaha, svi potvrdili.

Bilans gubitaka njemačkih elitnih jedinica isključujući Lastve i Trovrh (7. februara) jer ti podaci nisu mogli stići za zbirni izvještaj - a prema podacima Više komande oružanih snaga »Slovenija - Dalmacija« (»Supersolde«) od 7. februara 1943. iznose: »... 171 poginuo, od kojih 12 oficira, 588 ranjenih od kojih 20 oficira i 38

⁸⁷ U zasjedi su, kako se sjećaju učesnici iz 2. bataljona, pored 3. bataljona 5. krajiške brigade, bile 1. i 2. četa 2. bataljona 8. brigade. Komandir 1. čete bio je Nikola Kabić, a 2. čete Dane Blanuša. U borbi su se istakli: Kojo Sovilj, Miloš Bogunović, Mičo Brkljač, Vid Ličina, Rista Rokvić. U ovoj borbi istakli su se i: Halil Kozlića, Srđo Trtica i Radojka Lešić. Dane Blanuša poginuo je iste godine kod sela Suvaje na cesti Bosanska Krupa - Krnjeuša, Srđo Trtica poginuo je kod Zenice 2. januara 1945. kao komandir voda, Miloš Bogunović je poginuo marta 1943. kod Vučjaka, Mičo Brkljač, kao komandir 3. čete 2. bataljona 8. brigade, kod sela Lipe 13. juna 1944. a Risto Rokvić je umro od tifusa u Žirovcu maja 1943.

⁸⁸ Zbornik IV/10, dok. 24.

⁸⁹ AVII, k. 17, br. reg. 1/2 i Zbornik IV/10, dok. 24.

nestalih... « a za naše gubitke se kaže... 1.499 poginulih.⁹⁰ Osmu krajišku brigadu je, između 3. i 6. februara 1943, prema izvještajima štaba brigade (ovi su izvještaji napred pominjani) ubila oko 60 neprijateljskih vojnika. Ovaj podatak, međutim, nije potpuno tačan, jer se u nekim borbama gubici neprijatelja nisu mogli utvrditi (npr. oko Vranjske Mosure, ili poslije - npr. 6. februara itd.).

Položaj 8. krajiške brigade od 10-24. februara 1943. i marš njenih bataljona između 7. i 10. februara

STANJE BRIGADE NA POLOŽAJIMA JUŽNO OD BOSANSKOG PETROVCA POLOVINOM FEBRUARA 1943.

Južno od ceste Bosanski Petrovac - Ključ, odnosno na zatvaranju pravca Petrovac - Drvar našle su se 10. februara slijedeće jedinice 4: divizije: 8. krajiška brigada, bez jedne čete, 3. bataljon 5. krajiške brigade i 2. četa 1. bataljona istog bataljona. Štab 4. krajiške brigade, bez jedne čete, 3. bataljona 5. krajiške brigade i 2. četa 1. bataljona istog bataljona. Sa glavninom 2, 5. i 6. brigade štab divizije nije imao veze, iako je očekivao da će se/bar neki od kurira probiti do njih i upozna ih sa pravcem odlaska štaba divizije i potrebom njihovog prebacivanja na sektor Bosanskog Petrovca.⁹¹

U takvoj situaciji štab 4. krajiške divizije izdao je 9. februara 1943. naredenje:

- da 8. krajiška brigada zauzme položaje na Bukovačkom brdu k. 832 i Đuranovači k. 910, sa osnovnim zadatkom da ne dozvoli prodor neprijatelja prema selu Drinići, odnosno prema Oštrelju, a 3. bataljon 5. brigade i 2. četa 1. bataljona 2. brigade (koji su bili desno od rasporeda 8. brigade) da zatvore pravac prema Bravskom Vagancu (k. 1043 Kukerda, Krstati vrh k. 1099 i Lerkovac k. 1112);

⁹⁰ Zbornik IV/10, dok. 192. Podaci o gubicima naših jedinica nisu tačni. Neprijatelj je redovno ubraja u njih i neborbačko stanovništvo, koje je ubijao ili internirao. To se jasno vidi iz dokumenta: AVI, k. 17 T/2 u kome se kaže da je grupa 187. puka zarobila 400 ljudi. Međutim, u operacijskom dnevniku 6. krajiške brigade (k. 767, br. reg. 1/5) - za to vrijeme i tu prostoriju - piše: »... U selu Jelašinovicima neprijatelj je pobio 400 duša na najzverskiji način... «

⁹¹ Zbornik IV/10, dok. 59. Izvještaj štaba 4. krajiške divizije štabu 1. bosanskog korpusa od 10. februara 1943. godine. U to vrijeme glavnine 2, 5. i 6. krajiške brigade bile su u Grmeču, na njegovim sjevernim dije-

(- da se 2. i 5. krajiška (iako sa njima još nije bilo veze) sto prije prebace na južnu stranu ceste Bosanski Petrovac - Ključ i da se skoncentrišu na liniji Kolunić - Vedro Polje - Drinić - Bravski Vaganac - Srnetica.

Na osnovu ovog naređenja 8. brigada je zauzela slijedeće položaje:

- **Drugi bataljon:** sa 1. četom Lazarev Vaganac prema Kukerdi (k. 1043) radi kontrole pravca od Bravskog Vaganca, 2. četa - lijevo od 1. čete, a 3. četa ovog bataljona u rezervi;

- Prvi bataljon selo Drinići;

- Treći ispod Bukovačkog brda i Bukovače, a

- Četvrti selo Kolunić, na lijevom krilu rasporeda brigade.⁹³

Selo Kolunić, koje se proteže samim obroncima Osječenice, pružalo je sa k. 691 i ispred k. 726 dobre mogućnosti za osmatranje Petrovačkog polja i Bosanskog Petrovca. Međutim, postojala je mogućnost iznenađenja zone Medeno Polje preko Osječenice, odnosno Žute glave k. 752 i Dukića vrha k. 1264, jer je teren pošumljen i osmatranje otežano. Iznenađenjem iz ovog pravca ugrozio bi se čitav brigadni raspored. Položaji na Bukovačkom brdu (3. bataljon) činili su centralni dio rasporeda brigade i štitili desni bok jedinice u Koluniću.

Jedinice 8. brigade, koje su držale ove položaje i branile pristup Oštrelju, bile su preslabe da se ozbiljnije suprotstave glavnini snaga 7. SS »Princ Eugen« divizije, koja je četrnaest dana kasnije nastupala u zahvatu ceste Bosanski Petrovac - Drvar i istočno - preko Srnetice. Ona je objektivno mogla da spriječi upad izviđačkih dijelova ove divizije, da ne dozvoli iznenađenje i brzo nastupanje njenih prethodnica. Bez želje da se odnos snaga upoređuje, treba istaći da je 7. SS divizija nastupala sa dvije napadne grupe (kolone), da je imala ukupno 8 bataljona i druge dijelove i da se moglo

⁹² AVII, k. 766, br. reg. 4/7. U međuvremenu su motorizovani dijelovi 7. SS »Princ Eugen« divizije zatvorili cestu Bosanski Petrovac - Ključ. Stigli su i dijelovi neprijateljskih snaga sa Skakavaca do Marjanovića Dola.

⁹³ O rasporedu 8. krajiške brigade izvješten je i Vrhovni štab (AVII, k. 8, br. reg. 5/2), ali u dokumentima nema podataka o tome zašto nije zaposjednuta i k. 910 Pod Đuranovača, kako je stajalo u naređenju štaba 4. divizije.

očekivati da će u zahvatu komunikacije Bosanski Petrovac - Drvar napadati tzv. zapadna kolona sa približno četiri dobro naoružana bataljona, jednim (od dva) artiljerijskim divizionom, kompletnim (ili dijelom) ustaško-domobranskim bataljonom i tenkovskim jedinicama.

Kad je pristigla na ove položaje brigada je imala: 1331 borca i rukovodioca sa 710 pušaka, 17 strojnica, 26 puško-mitraljeza, 5 ručnih bacača, 4 teška mitraljeza, 2 teška minobacača i 51 pištolj. U ovaj broj nisu uračunata 3 kurira, za koje štab brigade nije znao gdje su, 63 nova borca, koji su se izgubili i pristupili 10. krajiškoj brigadi, kao i brdski top sa poslugom i 65 granata koje je brigada poslala 7. diviziji jer ga nije mogla vući sa sobom. Sve jedinice podijeljene su u četiri bataljona, prateću četu i minersko odjeljenje u sastavu 4. bataljona, a svaki bataljon imao je svega po tri tovarna konja, a samo prateća četa 17 konja sa samari-⁹⁴ma.

Poseban problem u tim zimskim danima predstavljali su *odjeća i obuća*. U izvještaju štaba brigade od 17. februara, o ovom problemu je zapisano:

». . . Sa odjećom i obućom ova brigada stoji vrlo slabo. Ima mnogo partizana, a to su skoro svi novi, u kojih se sada u doba zime i snježnih nameta *vide stopala*, dakle, jednom riječju formalno bosih.

Ima ih dosta koji su toliko *slabo obučeni da im se vidi tijelo*. Ako ovako potraje, uz to i zima potraje, možemo očekivati velika oboljenja, pa čak i smrzavanje nogu i može doći i do desetkovanja brigade. Pogotovu kad se uzme u obzir položaj koji se sada drži bez kuća, danonoćno prebivanje napolju - može da dovede do teških posledica. .. «⁹⁵

Vrlo slaba odjeća i obuća, loš smještaj, dugi i naporni marševi, neredovna i uglavnom slaba ishrana, na ovim položajima južno od Bosanskog Petrovca, dovodili su do čestih

⁹⁴ AVII, k. 775, br. reg. 1/3. (Iz izvještaja štaba 8. krajiške brigade od 17. februara 1943). S obzirom na vrlo teške momente, koje je preživljavala ova brigada, bila je prisiljena da vrši češće rasformiranje pojedinih bataljona i četa, a i zbog svakodnevnog priliva novih boraca, teško je bilo utvrditi tačno brojno stanje.

⁹⁵ AVII, k. 775, br. reg. 1/3.

slučajeva prehlade i svraba. Brigada nije bila u mogućnosti da to spriječi, pa je tražila pomoć od štaba divizije, zahtijevajući da on pokuša nabaviti i poslati nešto čarapa i opanaka. Najednom mjestu svog izvještaja od 17. februara 1943, štab brigade konstatuje:

»... Ovo je brigada mlada, borci novi, politički još nesvesni, uz sve to teška situacija, pa se bojimo da ne nastupi demoralizacija u čitavoj brigadi... «

Do demoralizacije ipak nije došlo, ali je sve navodilo na ozbiljna razmišljanja o slijedećim zadacima i pravcima pokreta jedinica brigade.

0 PARTIJSKO-POLITIČKOM RADU NA POLOŽAJIMA SELA DRINIĆ - S. KOLUNIĆ

Relativno kratko zatišje na položajima i pod veoma teškim uslovima iskorišćeno je za sastanke sa komandnim kadrom i politički rad sa borcima. Na partijskim sastancima raspravljalo se tih dana i o dezterstvu. Zaključeno je da je ono »sada prilično umanjeno«, a da su razlozi za dezterstva mnogostruki, između ostalog - navodile su se i teške okolnosti pod kojima su mladi borci ušli u ofanzivu, njihova golotinja i bosotinja. Zamjenik komesara brigade Blažo Đuričić, u svom izvještaju tih dana, konstatovao je da je problem dezterstva bio akutan u početku, da je u toku ofanzive opao, svodeći se samo na 2-3 slučaja. Zanimljivo je da je u toku same ofanzive održan čak i jedan kurs sa omladincima, što je umnogome smanjilo pojave dezterstva.⁹⁶

Vojno-politički rad i bilo kakav odmor boraca na ovim položajima, ometan je ispadima neprijatelja od Bosanskog Petrovca, najčešće zapadno od Petrovačkog polja, i gotovo svakodnevnim bombardovanjima iz vazduha. Tako je tri dana poslije dolaska jedinica na ove položaje, neprijatelj izvršio bombardovanje Bukovačkog brda, pa je tom prilikom poginuo Branko Novaković 17 godišnji omladinac, ljubimac i heroj 1. čete 1. bataljona.⁹⁷ I 15. februara je 9 »štuka« bom-

⁹⁶ IRP BiH, 3/632-634.

⁹⁷ Zbornik IV/10, dok. 94.

bardovalo položaje oko željezničke stanice na Oštrelju. Pod selo Kolunić gde se nalazio 4. bataljon neprijatelj je 14. februara izbio sa tenkovima i otvorio artiljerijsku i mitraljesku vatru. Ranjen je jedan od naših boraca, a naveče 14/15. februara neprijatelj je iznenada upao u selo i popalio nekoliko kuća.⁹⁸ Svi ovi ispadi neprijatelja bez većih uspjeha imali su za cilj nasilno izviđanje, iznuravanje i pljačku.

Njemačko-italijanski okupator je tih februarskih dana 1943. vršio rekapitulaciju rezultata postignutih u operacijama »Vajs I«, smatrajući da je ova faza završena i da počinje druga - »Vajs II«. Tako, »Italijanska kraljevska vojna misija u Hrvatskoj«u svom analitičkom izvještaju od 18. februara između ostalog navodi:

»... Držeći se svoje taktike, ustanici su skoro svugdje izmakli akciji njemačkih kolona, ostavljajući jake grupe snabdjevene automatskim oružjem sa zadatkom da zadrže i spriječe napredovanje istih kolona. ... Njemačke vlasti nisu sa dovoljno strogosti izvršile akciju rešetanja civilnog stanovništva...«

(Podsjetimo se: do početka marta, Njemci su ubili 3.370 ljudi, žena i djece, nasilno odvedeno 1.229, a živih spaljeno 229. Okupatoru ni ovo nije bilo dovoljno.)

U izvještaju ove italijanske misije se tvrdilo da smo imali 6.500 poginulih, 1.725 ranjenih, da su Njemci uništili 120 baraka, 2 bolnice, itd." Međutim, štab 1. bosanskog korpusa NOV i PO Jugoslavije u jednom svom izvještaju Vrhovnom štabu kaže da je do 12. marta 1943. u »4. krajiškoj diviziji bilo 150 poginulih, 300 ranjenih, 450 bolesnih i promrzlih. U ostale dve divizije - kaže se dalje u izvještaju - ukupni gubici ne premašuju broj od 300 - 400 izbačenih iz stro-

⁹⁸ AVII, k. 869, br. reg. 2/7. U međuvremenu 6. krajiška brigada vodila je 11. februara veoma teške borbe na prostoriji sela Praštale - Otiš, k. 815 (sjeverne padine Grmeča, bliže cesti Sanski Most - Bosanska Krupa). Ovim borbama 6. brigada je pomagala 2. brigadu da se probije kroz nekoliko obruča u Grmeču i izbije u jelašinovačko polje. Slijedećeg dana obje brigade su se prebacile preko ceste Sanski Most - Lušci Palanka. Snage 2. brigade smjestile su se oko sela Hadrovaca, 6. brigada 14. februara oko sela Lipnika, a 5. krajiška brigada je tog dana krenula za Kozaru.

⁹⁹ Zbomik, IV/10, dok. 236.

¹⁰⁰ Isto i AVII, k. 407, br. reg. 27/2. Izvještaj štaba 1. bosanskog korpusa br. 10 od 12. marta 1943.

Sve u svemu, iako je trebalo govoriti o nekakvim uspjesima okupatorsko-kvislinških formacija da bi se i vlastite žrtve opravdale (prema njihovim podacima u prvoj fazi operacija: 337 poginula, 761 ranjen i oko 100 nestalih) ipak se, na kraju ovog nabiranja rezultata, moralo priznati da iz »ukupnog rezultata vođenih operacija od strane njemačkih velikih jedinica vidi ... da *pokušaj zahvatanja veće mase naruženih partizana i uništenje istih nije uspjelo...* « (podvukao - I. C.)

NAPAD 7. SS DIVIZIJE »PRINC EUGEN« NA POLOŽAJE 8. KRAJIŠKE BRIGADE SELA KOLONIĆ - DRINIĆI

Pripremajući se za produženje napada opštim pravcem Bosanski Petrovac - Grahovo - Livno, 7. SS divizija je, 23. februara povukla svoja osiguranja koja su se još nalazila zapadno od Bosanskog Petrovca.¹⁰¹ A sutradan, 24. februara, njene jedinice su izvršile napad na položaje 8. brigade sa dvije napadne grupe.¹⁰² Moglo se i očekivati da će neprijatelj nastojati da »u jednom dahu« ovlada Kolunićem, Bukovačkim brdom, kao dominantnim kotama uz cestu Petrovac - Oštrelj, ali se ipak sa sigurnošću nije mogao očekivati napad na lijevo krilo kroz šumu, iako se razmišljalo i o mogućem iznenađenju sa te strane. Ovdje su Njemcima pomogli četnici. Proveli su ih preko Osječenice.¹⁰³ Tako su, Njemci zašli brigadi iza leđa, pa je naređeno povlačenje.

Slijedećeg dana kolona grupe »Šmit Huber«, odnosno ona koja je brigadi zašla iza leđa, doprla je do Javoruše - Dragoljevca k. 1247, a druga kolona tzv. Grupe »Brosser« zauzela je Bukovačko brdo i k. 860. Očigledna je bila koncentracija 7. SS divizije u zahvatu komunikacije. Nije se radilo o njenim dijelovima koji napadaju 8. brigadu, već o glavnim snagama koje su jednovremeno izvršile koncentričan - frontalan i obuhvatan napad na položaje 8. brigade.

¹⁰¹ Zbornik IV/10, dok. 282. - Ovog dana izviđački bataljon 369. vrazje divizije dostigao je raskršnicu puteva južno od Sitnice; njen 370. puk prošao je kroz Ključ, a 717. njemačka divizija, je 22. februara ušla u Mrkonjić Grad i pripremala se da produži prema Jajcu.

¹⁰² AVII, k. 17j/2.

¹⁰³ Hamdija Omanović - »Bihaćka republika«, str. 696.

Jedinice brigade povlačile su se uz borbu s položaja na položaj, ali taj otpor nije bio dovoljan da zadrži Njemce. Zapadna grupa SS divizije Smit Huber zauzela je 26. februara Vrančev vrh (k. 1294), Kameniti vrh (k. 1226), Šatornicu (k. 1063) i Preku glavu, a sa jednom kolonom doprla je u zonu Oštrelja i 2-3 km istočnije od njega. U međuvremenu je istočna kolona nešto zaostala, te je »savladavši žilav otpor - kako stoji u jednom izvještaju italijanskog oficira za vezu, toga dana zauzela k. 840 (2 km istočno od Drinića), Ograde (k. 1169) i Crmušaricu (k. 1330). Na ovim položajima borbu su vodile i jedinice 12. krajiške brigade i 2. bataljon 8. brigade.¹⁰⁴

Zbog bočnog dejstva zapadne grupe 7. SS divizije, glavnina 8. krajiške brigade morala se brzo povlačiti, dok je 2. bataljon primio borbu na Sljemenu Kozilskom (tg 1021). Neprijatelj je tek predveče, uz prethodnu artiljerijsku pripremu, uspio da potisne 2. bataljon i zaposjedne Koziljsko Sljeme. Imali smo više ranjenih.¹⁰⁵

Poslije ove borbe, 2. bataljon 8. brigade povlačio se šumskom prugom na jug, a zatim desno za Mokronoge i dalje za Tičevo. Prvi bataljon je krećući se iz Drinića desno prema Oštrelju, u šumi naišao na neprijatelja,¹⁰⁶ a zatim je zauzeo položaje na Podovima uz cestu Bosanski Petrovac - Drvar (oko 5 km s-z od Drvara). Kad se neprijatelj približio otvorili su vatru. Borbom na Podovima neprijatelj je trenutno zadržan, ali je ranjen komandir čete Stevan Blanuša. Komandu nad ovom četom odmah je preuzeo Milan Jeličić, a bataljon je nastavio povlačenje prema selu Vidovu, odnosno Tičevu.

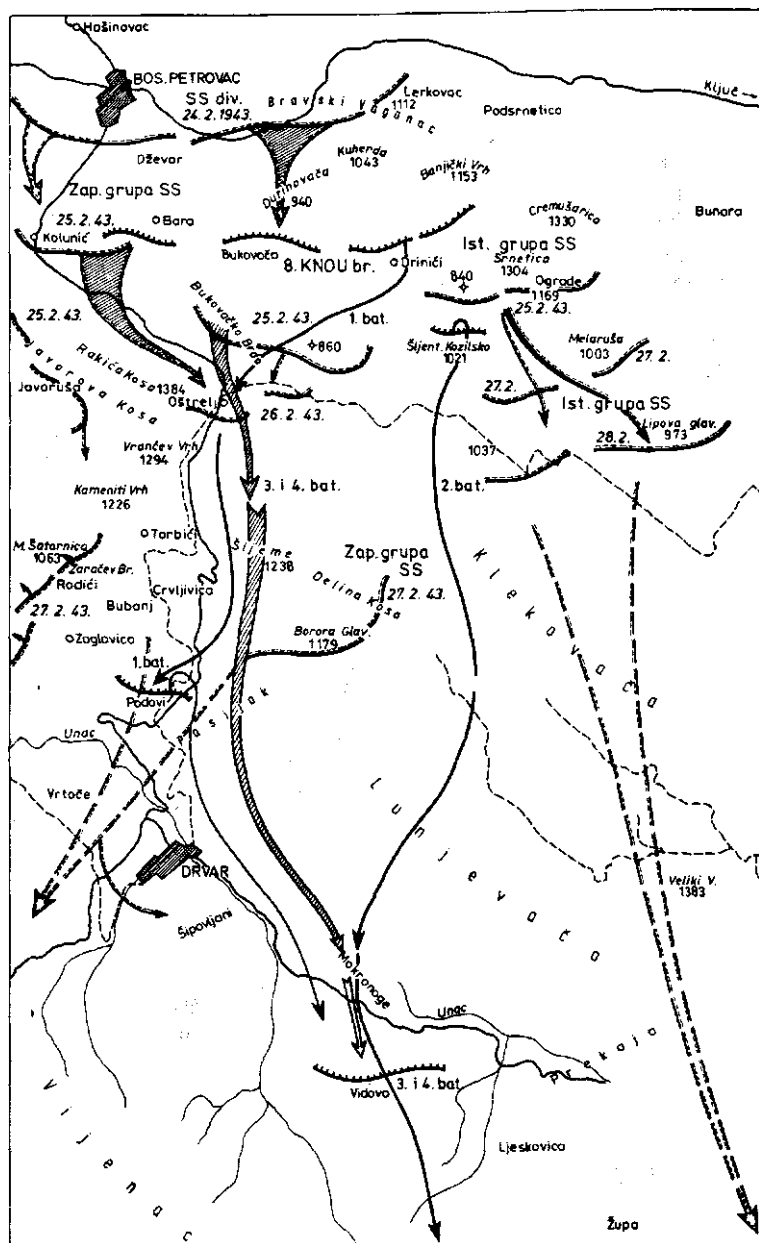
Povlačeći se ka jugu 3. i 4. bataljon su zauzeli položaje u selu Vidovu i tu pružili ozbiljan otpor nadmoćnijem neprijatelju. Ranjen je Šević Trivo iz 1. čete 3. bataljona.

U izvještaju štabu 1. bosanskog korpusa, štab 4. krajiške divizije obavještava da je 8. brigada u svom povlačenju pre-

¹⁰⁴ Zbornik IV/10, dok. 229.

¹⁰⁵ AVII, k. 776A, br. reg. 9/1.

¹⁰⁶ Po naređenju komandira čete Stevana Blanuše, komandir voda Kaja Krljić uputio je patrolu u izvidanje. Primjetivši nekog, patrola je stala i na pitanje »ko je tamo?«, uslijedila je žestoka paljba. Vod se ovdje zadržao u snijegu i tek kasnije odstupio. (Po sjećanju učesnika 1. bataljona).

SKICA 2 - SITUACIJA IZMEĐU 24. FEBRUARA I 3. MARTA 1943. NA PRAVCIMA POVLACENJA BATALJONA 8. BRIGADE

ko Tičeva za Šator vodila borbu sa neprijateljem na položajima Šipovljani, Crna Kraljica, Vidovo, Prekaja i da je u tim borbama poginulo 50 neprijateljskih vojnika. Brigada je imala 4 poginula, 2 ranjena, a 2 su nestala.¹⁰⁷

Veoma iscrpljene, jedinice brigade stigle su 1. marta 1943. u selo Tičevo, gdje su imale kratak predah.

MANEVAR SE MOGAO IZVRŠITI I DRUGIM PRAVCEM, A NE SAMO PREKO ŠATORA

U vrijeme kada je 2. bataljon 8. brigade, poslije borbe na Koziljskom Sljemeni, već bio u povlačenju prema Mokronogama, štab 4. krajiške divizije odlučio je da 27. februara zbog izmjenjene situacije na frontu, izvrši pregrupisavanje svojih snaga. Naime, neprijatelj je prodro u Crkveno preko nekontrolisanog pravca Ključ - Majkići (kod Ključa), pa je, s obzirom na sve okolnosti stvorena mogućnost za cijepanje jedinica. Suština pregrupisavanja snaga 4. divizije bila je u slijedećem:

- Sa 12. krajiškom brigadom, zaštitnicom štaba i vodom za vezu štab divizije se probija prema terenu Podgrmeča - preko Paunovca u pravcu Zavalja, a posle prebacivanja koordinira dejstva 12. i 6. krajiške brigade u pravcu gdje je tad pritisak neprijatelja najjači. Dakle, napasti neprijatelja s leđa i time olakšati položaj jedinica južno od Bosanskog Petrovca;
- 2. bataljon 8. krajiške brigade trebalo je da se rokira jugoistočno u pravcu Snetice, kako bi zatvorio pravac Snetica - Potoci. Radi ovog, privremeno bi bio stavljen pod komandu štaba 5. divizije.¹⁰⁸

Štab brigade je, međutim, već izdao naređenje 2. bataljonu za povlačenje pravcem: Tičevo - Resanovci - Trubar, dakle preko ceste Drvar - Grahovo. On je, po zamisli štaba brigade, trebalo da obezbijedi prijelaz glavnine brigade preko ceste. Sa bataljonom su upućeni i ranjenici i brigadna intendantura. U pokretu po prelasku ceste Drvar - Grahovo, nedaleko od sela Resanovca, umjesto da naiđe na jedinice 10. krajiške brigade, kao što je očekivao, bataljon je naišao na neprijatelja. Bio je iznenađen. Njemci su zarobili 19 ra-

¹⁰⁷ AVII, k. 766A, br. reg. 14-1/1.

¹⁰⁸ AVII, k. 766A, br. reg. 9/1. U trodnevnim borbama u Grmeču 2. i 5. brigada su zaštitile 10-15,000 ljudi, žena i djece, a imale su do 500 boraca izbačenih iz stroja. - AVII, k. 766A, br. reg. 11/1.

njenika, koje su naši borci nosili i sve pobili. Uz ove gubitke, bataljon je imao još 10 ranjenih. Pošto se prikupio i sredio bataljon je, poslije ovog iznenadnog upada među Njemce i četnike krenuo pravcem Trubar - Očijevo - Prkosi - Lipa - Suvaja - Mali Radić.¹⁰⁹

Štab 1. bosanskog korpusa nije se, međutim, složio sa povlačenjem 8. brigade pravcem kojim je krenuo njen 2. bataljon, već je odredio suprotan pravac: Tičevo - Peulje - Šator.

O tome je Košta Nad, tada komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, odnosno 1. bosanskog korpusa, zapisao u »Bihaćkoj republici« (str.713) da se taktika Operativnog štaba sastojala u tome da se neprijatelj što duže zadrži, a ipak da se polako napušta teritorija. To je znatno remetilo njemačke planove i navelo ih na pogrešan zaključak da će se naše snage povući za Livno. Međutim, naš manevar je bio zamišljen tako da se preko Šatora, spustimo u rejon Rora i da se preko Rasanovače i Crkvenog opet vratimo na teritoriju Krajine.

Onoga dana kada se 8. brigada spremala za pokret iz Tičeva prema Šatoru, štab 1. bosanskog korpusa pisao je Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije:

»... Neprijatelj je jučer (13. - I.C.) prodro od Drvara do Mokronoga i Kamenice i zauzeo stanicu Mliništa... Naše jedinice daće sve od sebe, ali neće moći zadržati neprijatelja... «

A sutradan - 3. 3. 1943. godine javljao je:

»... Neprijatelj na svim sektorima između Kulen Vakufa i Jajca nastupa velikim snagama i u bezbroj kolona... Trupe su naročito uvežbane i SS jedinice. Prolaz ovolikim snagama ne može se sprečiti ni uništiti... ,

Sedma i ¹/₁₀ krajiška brigada na sektoru Mliništa - Kupres štite vam leđa

Iz svega proizilazi da je Štab korpusa bio načisto s tim da snage 8. krajiške brigade na pravcu Drvar - Rore ne mogu zadržati neprijatelja i planirao je manevar, ali preko Šatora.

Desna kolona 7. SS divizije »Princ Eugen«, međutim, nija zalazila na Šator, već je ulaskom u Grahovo 3. marta za-

¹⁰⁹ Hamdija Omanović - »Bihaćka republika« str. 697 i sjećanje boraca 2. bataljona.

Prema izjavi učesnika 8. brigade koji žive u Beogradu, sa 2. bataljonom preko Trubara, Očijeva, Prkosa krenuli su: Sanitet brigade sa ranjenicima, Prateća četa brigade, pozadinske jedinice i 1. četa 1. bataljona. n° Zbornik IV/11, dok. 8 i 171 i AVII, k. 14a, br. reg. 20/12.

uzela liniju: Grahovo - Doline - V. Tičevo - Malinovac (tg. 1254) - Kuk, sa težištem desno, opštim pravcem ka jugu. Međutim, istočna kolona 7. SS divizije, produženjem dejstava od Potoka i Velikog vrha ka jugu, stigla je 3. marta na liniju: Rore - Veliki Kik (tg 1274) - M. Kik (k. 1217).¹¹¹

Dakle, manevrom preko Šatora i Rora išli smo u susret istočnoj koloni 7. SS divizije. Osim toga, ovaj pravac je bio i najteži jer je nadmorska visina Šatora preko 1800 m, a na ovim visinama je veoma dubok snijeg i jaki vjetrovi. Zbog svega ovog, manevar brigade preko ceste Drvar - Grahovo bio bi za brigadu mnogo povoljniji. Između ostalog, brže bi se i sa manje napora prebacila u Podgrmeč (što je bio cilj i manevra preko Šatora) i povezala se sa ostalim snagama svoje divizije, koje su već tamo bile.

Pokretom brigade od Tičeva preko Peulja za Šator otpočeo je njen najduži i najteži marš kroz oštru mećavu.¹¹² U ovim okolnostima, kao i kasnije na Šatoru, brigada je pokazala svoju moralnu čvrstinu i zrijelost.

BRIGADA NA ŠATOR PLANINI

Na Šatoru se našao štab 1. bosanskog korpusa, štab 5. krajiške divizije, Oblasni komitet KPJ za Bosansku krajinu, 4, 8. i dijelovi 10. krajiške brigade, kao i znatan dio izbjeglica.¹¹³

Trećeg marta na sjeverne obronke Šatora (sela Rore - Veliki i Mali Kik) stigle su i snage istočne kolone 7. SS »Princ Eugen« divizije. Bilo je jasno da se, zbog hladnoće i premorenosti, jedinice ne smiju dugo zadržavati na Šatoru, ali se zbog iscrpljenosti nije moglo odmah krenuti. Na jednom

¹¹¹ Zbornik, IV/11, dok. 175, 177, 190 i 198.

¹¹² Lično se sjećam tog marša. Ponekad su naleti vjetra bili tako jaki da su zaustavljali kolonu. Konji su crkavali, a naši iznureni borci nosili su ranjenike koji su gotovo bili u smrznutom i besvjesnom stanju. »... Probijanje kroz smetove i do dva metra visine, neispavani i gladni, naši mladi borci izdržavali su sve napore bez kolebanja i malodušnosti. Pošto nismo spavali nekoliko dana i noći - sjećam se Jela Aralica - Kadenić - spavalo se u koloni u hodu...«

¹¹³ Košta Nad »Bihaćka republika«, str. 713.

sastanku Štaba korpusa odlučeno je da se krene u dvije kolone: prema selu Popovićima i između sela Rora i Crnog vrha. Drugog dana je jedan bataljon 4. brigade uz borbu prošao, ali drugi nisu mogli. Još jedna noć na Šatoru, bez hrane, u dubokom snijegu. Bili su to vrlo teški trenuci za sve učesnike šatorskog manevra. Put do Šatora i teškoće na njemu zahtijevali su natčovječanske napore.

Hamdija Omanović, tada komandant 8. brigade, u svojim sjećanjima kaže: »... laj naporni marš (do Šatora - IČ.) trajao je punih 12 časova. Nadali smo se da ćemo poslije njega naći barem krov nad glavom i dobiti makar kakvu toplu hranu. Koliko je bilo iznenađenje kada smo na mjestu predviđenom da zanočimo vidjeli da nema ni krova ni tople hrane. U neke napuštene i rabatne bajte jedva smo smjestili ranjenike. Zdravi borci su morali ostati na polju, pod vedrim nebom, u snijegu dva metra dubokom. ... Za jelo nije bilo ništa. Dugačka zimska noć donijela je još veću hladnoću i još veće poteškoće. ... Govorili smo - samo da svane bilo bi nam lakše. A kad je svanulo od olakšanja nije bilo ništa. ... «¹⁴

U Štabu korpusa ponovo je razmatrana situacija. Odlučeno je da se pod borbom probija prema Lunjevači i dalje ka Ribniku. U vezi sa tim 4. bataljon 8. krajiške brigade napao je 5. marta Njemce u rejonu sela Popovića. Bila je to kasapnica. Na desno krilo 4. bataljona upućena je 1. četa 3. bataljona, na čelu sa komandirskom Nikolom Vujinovićem. Međutim, za vrijeme njenog kretanja kroz šumu nastala je pometnja, čulo se »četa stoj...! četa nazad...!« itd. Koristeći sumrak i neizvjesnost, nepoznavanje situacije i pravca kretanja, četnici koji su se pomiješali sa izbjeglicama, čak i među našu četvrt, pokušavali su da je onemoguće u izvršenju njenog zadatka. Četa i nije mogla mnogo pomoći, jer je borba gotovo bila okončana.¹⁴⁰

U sukobu sa Njemcima oko Popovića, 4. bataljon je desetkovan. U prvi mah, sa njegovim povlačenjem sa bojišta,

¹¹⁴ Članak u »Bihačkoj republici«, str. 697. - Đuro Balaban, tada desetar u 1. četi 3. bataljona zapisao je: »... Došli smo na Medugorje, ali nismo smjeli ložiti vatre sve dok se nije smrklo. Noću, po desetinama, vatre su bivale velike, tako da gorimo sprijeda, ali su leđa hladna, pa se svaki čas okrećemo. ... Zavladao je pospanost. Ako pospemo, ljudi će se posmrzavati. Radi toga, pored straža, smo pojačali dežurstvo da se pospanima ne bi dozvolilo smrzavanje. ... Iako nam je teško, među nama ratnicima nema panike. Naprotiv. Šalimo se i zamećemo smijeh. ... «

¹¹⁵ Po ličnom sjećanju i sjećanju drugova iz 3. bataljona, jedan četnik je uhaćen i strijeljan.

oko Danila Šobota, političkog komesara čete i Laze Zorića i komandira voda 1. čete okupilo se oko 30 boraca. Krenuli su u selo Rore, ali bez veze sa štabom svog bataljona. Imali su vezu sa štabom brigade. Od ovih boraca formiran je vod, koji je privremeno priključen 3. bataljonu. U grupi sa Đukanom Matijevićem, političkim delegatom voda, u 4. bataljonu je bilo 7 drugarica i drugova: Mića Bogunović, Osma Felić, Sava Lakić, Emina Kulenović, Rafija Ibrahimpašić, Milka Knežević i Veljko Lazić. Oni su uspjeli da izbiju na vrh Šatora, bez veze s bilo kim. Veljko Lazić je bio potpuno bos, ali se nije žalio ni na hladnoću ni na bolove. Ni danas mi nije jasno kako su uspjeli stići do ostalih jedinica svoje brigade. I kasnije su se borci 4. bataljona prikupljali. Sa Stevanom Blanušom, komandirrom čete u 1. bataljonu, poslije 2-3 dana, stiglo je 30 ranjenika u Gornju Sanicu. Ali, ni sa ovom grupom nije bilo Raze Kovačević, omladinskog rukovodioca u 4. bataljonu, člana SKOJ-a od prije rata, koju su često hapsili. Ona je bila neustrašivi borac bihačkog SKOJ-a. Mitraljeski rafal otsjekao joj je obje noge. Molila je drugove da joj skrate muke i da je ubiju, ali oni to nisu mogli. U ovoj grupi nije bilo ni Ajše - Iške Sadiković. Ona je, kao i Raza Kovačević, u toku ofanzive stigla u 8. brigadu. I jedna i druga bile su pozadinski radnici u AFŽ-u, omladini. Uskočile su u prve borbene redove u najtežoj situaciji. Na Oštrelju, Iška Sadiković se rastala do svoje dvije sestre Bisere i Zlate. Najmlađa, Bisera bila je raspoređena u 1. bataljon 8. brigade kao bolničarka, Zlata u 2, a Iška u 3. bataljon. Iška je u bataljonu bila zadužena za rad sa omladinom. Od premorenosti i gladi zaspala je na Šatoru, a to je bilo fatalno. Kad se probudila nije vidjela nikoga. Smrznuta su stopala srasla sa obućom. Slučajno je naišao jedan seljak i spasio je sigurne smrti u ledenoj pustinji. U Podgrmeču su joj amputirali oba stopala. Umrla je 11. januara 1975. godine.^{1,6}

Dok je još trajala borba 4. bataljona 8. brigade oko sela Popovića, formirana je duga kolona prikupljenih jedinica za pokret prema Rorama. U koloni je bilo i civila, koje su naši

^{1,6} Na osnovu razgovora sa bivšim borcima 4. bataljona 8. brigade: Lazom Zorićem, Vladimirom Uršulskim, Dušanom Pašićem, Savom Lakićem i nešto kasnije Đukanom Matejevićem i članka Dr Envera Redžica »Zaljeni Šator« u »Oslobođenju« od aprila 1976.

desetari, vodnici i komandiri četa »prošvercovali«. Kolona se često prekidalala. Pojedinci ili grupe su zastajali i predavali se snu. Često nije pomagao ni savjet sanitetskih organa da se tapka u mjestu. Pod nogama je bio zaleđen i klizav snijeg, a vjetar je duvao uraganskom snagom. Čelni su pravili prtinu u vidu polukruga da bi se omogućilo izbijanje na vrh. Oni koji su pokušali da do vrha skrate put, survali su se u ambis desno od kolone. Ne zna se tačan broj tih mladih ljudi koji se survao u ambis zaleđenog jezera. Među njima je i student veterine bihački skojevac Sead Redžić. Zbog slabog vida nije mogao da ocjeni granice između vrha i zaleđene provalije.

Štab 4. divizije u svom naknadnom operativnom izvještaju za mart 1943. je zapisao:

»... U probiju preko Šatora učestvovao je 4. bataljon 8. brigade. Vodio je borbu po čukama koje je neprijatelj zaposjedao... Na kon tog probija naši su krenuli u više pravaca usiljenim maršem, gdje je izbačeno iz stroja 150 vojnika, što ranjenih, promrzlih i nestalih... «⁷

U jednom drugom izvještaju štaba 4. divizije koji govori o borbama 8. brigade od 28. februara do 4 marta 1943. godine, kaže se da je brigada najteže trenutke doživljavala na Šatoru probijajući neprijateljski obruč.⁸ Međutim, nije bilo nekakvog probija obruča. Naime, glavnina 7. SS divizije »Princ Eugen« nalazila se 5. marta jugoistočno od Šatora na liniji Vaganj Dol (k. 1158) - Kosa (k. 1304), sa štabom ove divizije u selu Grkovcima.⁹

Borba 4. bataljona 8. brigade na istočnim padinama Šator planine, u rejonu sela Popovića, vođena je sa dijelovima istočne grupe 7. SS divizije, koja je bila u pokretu prema jugu. Tek 7. marta dijelovi 7. SS divizije »čiste naknadno nepreglednu i teško prohodnu pošumljenu Šator planinu... « piše u jednom izvještaju oficira za vezu pri njemačkom štabu.¹⁰ Ovo je, međutim, bilo već kasno, jer su se

¹¹⁷ AVII, k. 766A, br. reg. 14-1/1.

¹¹⁸ AVII, k. 772, br. reg. 1/2-1.

¹¹⁹ AVII, k. 17J/2 (njemačko-italijanski izvor).

¹²⁰ Zbornik IV/11, dok. 118.

naše snage 6. marta kretale iz Rora prema Sanici, odnosno Podgrmeču. Prema tome, borba 4. bataljona 8. brigade omogućila je da duga kolona naših jedinica, ranjenika i nešto naroda može proći i stići do Rora i izbjeći bočni napad neprijatelja. Ovaj je, dakle, bataljon na sebe primio bočno obezbjedenje naših jedinica u njihovom pokretu sa Šatora.

Jedinice su ostale na Šatoru od 3. do 5. marta.

STANJE BRIGADE POSLIJE OFANZIVE I EPIDEMIJA TIFUSA

Brigade 4. krajiške divizije imale su, 12. marta 1943. sljedeći raspored:

- Osmo krajiška bila je trenutno na odmoru (oko Luči Palanke) j a zatim je upućena na pravce: Bihać - Bosanski Petrovac i Bosanska Krupa - Sanski Most;
- j - Druga - na sektoru Otoka - Bosanska Krupa - Bihać;
- Peta - Bosanska Gradiška - Banja Luka;
- Šesta - Sanica - Sanski Most - Stara Rijeka - Ljubija;
- Dvanaesta - Bravsko - Drinić.¹²¹

U toku neprijateljske ofanzive, koja je u Bosanskoj krajinici počela 20. januara 1943. borile su se tri divizije 1. bosanskog korpusa: 4. krajiška divizija sa 2, 5, 6, 8. i 12. krajiškom brigadom, 5. krajiška divizija sa 1, 4. i 7. krajiškom brigadom i 10. divizija sa 9, 10. i 11. krajiškom brigadom.

¹²¹ AVII, k. 407A, br. reg. 27/2.

Štab 1. bosanskog korpusa odmah poslije ofanzive, odlučio je da izvrši reorganizaciju svojih divizija, pa je 2. krajiška brigada pripojena 5. krajiškoj diviziji, a 4. krajiška divizija je ostala sa 5, 6, 8. i 12. krajiškom brigadom (formiranom u toku Četvrtе ofanzive, februara 1943. godine). Početkom marta, brojna stanja neprijatelja u Prijedoru, Sanskom Mostu i Bosanskoj Krupi bila su vrlo promenljiva. Tih dana su najveći pokreti neprijatelja bili na pravcima: Sanski Most - Ključ, Sanski Most - Prijedor - Bosanski Novi i Bihać - Petrovac. Jednog dana došlo je u Prijedor 30.000 Nijemaca koji su otišli u pravcu Banja Luke i Bosanskog Novog. Kružile su verzije da odlaze na istočni front, u Grčku ili na Jadran. Unsko željeznička pruga i komunikacija Bihać - Petrovac - Drvar - Grahovo bile su i glavni pravci pokreta neprijatelja u Bosanskoj krajinici. - AVII, k. 766A, br. reg. 11/1.

Tokom ofanzive 8. brigada je imala 70 Boginulih i ranjenih drugarica i drugova (od kojih su 6 članova KPJ poginula) 3 ranjena i 2 nestala. Nestalo je i 15 članova SKOJ-a, 4 kandidata KPJ, a ranjeno 5 kandidata.¹²² Ocijenjeno je da gubici brigade u toku ofanzive nisu toliko uticali na borbenost boraca, koliko opšta iznemoglost, a naročito slaba obuća i odjeća.

/ Tokom tih borbi prema izvještaju štaba 1. bosanskog korpusa od
/ 12. marta 1943. izbačeno je iz stroja, oko 8.000 neprijateljskih voj-
/ nika i oficira, a uništeno: 12 tenkova, 2 oklopna kola, 20 kamiona,
i 5 putničkih automobila, 1 sanitetski automobil, 12 motocikla, 3
\ protivkolska topa i 300 konja. Istovremeno je zaplijenjeno: 4 br-
l daska topa, 3 protivkolska, 6 minobacača, 40 teških mitraljeza, 50
\ puškomitraljeza, 400 pušaka i 3 radio-stanice.¹²³

Svi štabovi i komande, poslije ovih borbi, vršili su analize dejstava, problema i rezultata svojih i neprijateljskih jedinica. Održavani su partijski sastanci i sastanci skojevskih organizacija, analizirano stanje jedinica i preduzimane mjere za njihovo sređivanje. Tako je činjeno i u 8. krajiškoj brigadi.

Uparedo sa reorganizacijom jedinica, vršena je i reorganizacija i dopuna u partijskoj organizaciji brigade. To je bio otežan rad, naročito zbog nedostatka partijsko-političkog kadra po četama. Bilo je nekoliko četa sa nepotpunim komandama, pa i nekih štabova bataljona. Ipak, broj članova KPJ, kandidata i SKOJ-a povećan je tokom ofanzive i neposredno poslije nje. U martu 1943. u brigadi je bilo 128 članova KPJ, što znači više za 46 nego 1. februara iste godine, početkom ofanzive; kandidata 44, ili više za 22 i članova SKOJ-a 166, odnosno više 24.¹²⁴

Tokom marta 1943. preduzete su mjere u brigadi za sređivanje i organizaciono učvršćenje jedinica i partijskih organizacija. Tako je izvršeno provjeravanje držanja članova KP u toku ofanzive, pa su izvršena i odgovarajuća razmještanja u četama i bataljonima. Svi štabovi bataljona i komande četa popunjeni su do kraja marta, a popunjeni su ili orga-

¹²² IRP BiH 3/632-634 Prema izvještaju zamjenika komesara brigade Blaže Đuričića.

¹²³ AVII, k. 407A, br. reg. 27/2 - Naše gubitke vidi naprijed.

¹²⁴ AVII, k. 767A, br. reg. 4/5 (Podaci sa sastanka partijskog komiteta 1. februara 1943) i IRP BiH 3/532-634 (Iz izvještaja zamjenika komesara brigade - marta 1943. godine).

nizovani svi bataljonski partijski biroi i po svim četama formirane partijske ćelije. Formirana su i bataljonska rukovodstva SKOJ-a, a brigadno rukovodstvo formirano je tek u maju 1943.¹²⁵

Dolaskom na teren Podgrmeča napravljen je i plan teoretsko-političkog rada, rada na vojnoj obuci itd. Tada se kroz partijsku organizaciju brigade prorađivao »Proleter«, a u okviru kulturno-prosvjetnog rada krenulo se na likvidaciju nepismenosti, kao najvažnijem zadatku u okviru tog sektora rada.¹²⁶

Radu na organizacionom sređivanju i učvršćenju jedinica brigade, teoretsko-političkom i vojnom radu, ispriječio se, odmah poslije ofanzive, novi neprijatelj - epidemija tifusa.

U 4. krajiškoj diviziji, tokom marta 1943. pa i mjesec dana kasnije, bilo je van stroja oko 2.000 boraca i rukovodilaca. Jedan broj bili su ranjenici, ali većina je bila promrzla i oboljela od pjegavca. U tri bataljona 8. krajiške brigade, koji su bili na sektoru Bihaća, Bosanskog Petrovca i Bosanske Krupe, bilo je 70 težili i 150 lakših bolesnika, a tifus je zahvatio i 2. bataljoh, koji se tada nalazio u Cazinskoj krajini. Među teže oboljelim bili su i politički komesar brigade Avdo Ćuk i politički komesari bataljona Ratko Novaković i Redžo Terzić. U maju mjesecu 3. bataljon je pao na 80 zdravih boraca (ostalo je bilo bolesno), a u štabu bataljona, među zdravima, ostao je jedno vrijeme samo zamjenik komesara bataljona Čaušević Izudin.¹²⁷

Osnovni uzroci širenja epidemije tifusa bili su slaba odjeća i obuća, nemogućnost češćeg mijenjanja donjeg veša,

¹²⁵ Arhiv Istorijskog odjeljenja CK SK BiH - br. reg. 32.

¹²⁶ IRP BiH - 3/632-634. U partijskoj organizaciji brigade postojali su slijedeći sektori rada: vojni, politički, kulturno-prosvjetni, sektor za rad na terenu (kasnije kao sektor ukinut), sektor za rad sa SKOJ-em, a u toku ofanzive bio je i higijenski sektor. Ovaj se sektor zadržao i poslije ofanzive, jer su bili vrlo česti slučajevi oboljenja. Kasnije je ukinut kao poseban sektor. Po internoj podjeli rada, članovi KP bili su zaduženi za pojedine zadatke iz okvira sektora.

Zbornik, IV/11, dok. 136 i IV/12, dok. 116.

Desno: Ferid Dedić, do njega Tedio Terzić, a krajnji lijevo Esad Redžić, obavještajni oficir poslije Dedića.

jer ga nije bilo, kao i slabi uslovi smještaja brigade u napuštenim ili porušenim kućama, koji su još više pospješivali razvoj bolesti.

U borbi protiv pjegavca najveći problem predstavljala je izolacija oboljelih. Naći odgovarajući i relativno bezbjedan smještaj, nije bilo nimalo lako. Štab 8. brigade uspostavio je vezu sa Glavnim štabom Hrvatske, i dogovorio se da jedan broj teže oboljelih uputi u Liku radi liječenja.¹²⁸ Ali, činjene su i greške. Bilo je slučajeva da su pojedini bolesnici upućivani u ambulante bez obzira da li je ona za infektivne bolesti, ili samo za ranjenike. Tako je prijetila opasnost da se i drugi zaraze, a bilo je i slučajeva da su čitave grupe bolesnika upućivane bez sprovednika i bolničara. Sve ovo otežavalo je efikasnu borbu protiv epidemije pjegavca, pa je štab 4. divizije, u jednom svom pismu, ocijenio da štabovi

¹²⁸ Zbornik IV/12, dok. 116.

brigada ne poklanjaju dovoljnu pažnju borbi protiv pjegavca i zamjerio im što ne preduzimaju efikasnije mjere.¹²⁹

Krajem marta 1943. preduzete su i slijedeće mjere u borbi protiv pjegavca:

- sve jedinice su pristupile parenju ljudstva, pošto je prethodno nabavljeno po jedno bure za svaki bataljon. To su činile i čete - svaka za sebe;
- naređeno je, a to je i ostvareno, da kod svake ambulate postoji bure i da se vrši parenje svih koji ulaze u ambulantu;
- vršeno je parenje svih kurira, koji su se, po obavljenom zadatku, vraćali u jedinicu, i svih koji su se vraćali sa bolovanja. Naređeno je i da povratnici sa bolovanja još tri nedelje izolovano spavaju;
- svi vojnici morali su se šišati »do glave«, a starješine se kratko podšišivati. Preporučeno je da se i starješine šišaju kao i vojnici, pa su to mnogi i učinili;
- organizovan je kurs bolničara i higijeničara pri štabu divizije, a nešto kasnije i pri brigadama.¹³⁰

¹²⁹ Zbornik IV/11, dok. 136. Kad su naše jedinice poslije Šatora prolazile kroz Lušci Palanku, borci su vidjeli teške prizore. Mnogo je porušeno i popaljeno, a naroda što je ostalo boluje od tifusa. Oboljeli borci su iz brigadne ambulate upućivani u bolnicu u Majkić Japru.

¹³⁰ Zbornik IV/11, dok. 136 i IV/12, dok. 106.